

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
-ȘCOALA DOCTORALĂ-

ROLUL CÂNTĂRII ÎN BISERICA ORTODOXĂ
OGLINDIT ÎN NOUL TESTAMENT
Rezumat teza de doctorat

Conducător științific:

Prof. Univ. Dr. I.P.S. Teodosie Petrescu

Doctorand:

Pr. Grigore Florea

Cuprins

Introducere

Capitolul 1. Repere generale ale legăturii dintre muzică și Biblie

- 1.1. Legături între Sfânta Scriptură și muzica bisericească
- 1.2. Sisteme de notație și maniera de cântare în muzica psaltică

Capitolul 2. Cântările Vechiului Testament continuate în Noul Testament și rolul acestora

- 2.1. Cântările Vechiului Testament
- 2.2. Cântările Noului Testament

Capitolul 3. Texte ale Sfintei Liturghii preluate din Sfânta Evanghelie și exegeza acestora

- 3.1. Versete biblice preluate în Sfânta Liturghie
- 3.2. Exegeza versetelor relevante

Capitolul 4. Cântările bisericești din cadrul Sfintelor Taine, Laude și Ierurgii preluate din Sfânta Scriptură și exegeza acestora

- 4.1. Rânduiești canonice privind cântarea bisericească în cultul Bisericii Ortodoxe
- 4.2. Cântări bisericești relevante din cadrul Sfintelor Taine, Laude și Ierurgii preluate din Sfânta Scriptură
 - 4.2.1. Botezul
 - 4.2.2. Liturghia / Euharistia
 - 4.2.3. Taina Cununiei
 - 4.2.4. Texte biblice în rânduiala Laudelor
 - 4.2.5. Ierurgiile
- 4.3. Cântarea omofonă în Biserică

Capitolul 5. Repere generale vizând rolul și locul muzicii religioase în muzica românească

- 5.1. Poezia imnografică bizantină – parte componentă a cântării monodice
- 5.2. Înnoiri muzicale înainte de reforma hrisantică
- 5.3. Reforma Hrisantică
- 5.4. Genul cromatic în muzica bisericească transilvană
- 5.5. Conceperea muzicii bisericești la Ion Popescu Pasărea

Capitolul 6. Cercetarea muzicii bisericești în secolul XX în țara noastră

- 6.1. Compozitorul Sigismund Toduță
- 6.2. Scriitorul Paul Constantinescu
- 6.3. Liviu Comes - Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur
- 6.4. Importanța muzicii bisericești

Concluzii

Bibliografie

Lista de abrevieri

Anexa 1. Cântarea lui Moise din Deuteronom 32

Anexa 2. Transcriere paralelă – exemplu de sistem neumatic

Anexa 3. Exemplificări de muzică bisericească ardeleană

Anexa 4. Exemple de muzică bisericească la D. Cunțanu

Anexa 5. Anastasimatar Efesiu (1820)

Cuvinte cheie: *Sfânta Scriptură, versete, cântare, muzică psaltică, Sfânta Liturghie, Sfintele Taine și ierurgii, laude, muzică bisericească, Sfinți Părinți, compozitori*

Teza de doctorat are 310 de pagini și 907 de note bibliografice, se deschide cu o Introducere în care am motivat alegerea temei și importanța ei, după care aprofundarea cercetării științifice este realizată în 6 capitole care tratează diverse aspecte ale temei abordate și un capitol de Concluzii.

Bibliografia lucrării cuprinde 345 de repere bibliografice și este structurată astfel: Izvoare în număr de 16, Părinți și Scriitori bisericești în număr de 44 volume și ediții, Studii și articole în număr de 83 repere bibliografice, Lucrări speciale și generale în număr de 170, Siteuri în număr de 32 repere bibliografice.

Scopul cercetării: Prezenta cercetare „Rolul cântării în Biserica Ortodoxă oglindit în Noul Testament” are ca scop identificarea legăturii dintre Sfânta Scriptură și muzica bisericească iar analiza acestor aspecte va viza legătura directă între versetele biblice și textele muzicale bisericești și maniera în care cele două tipuri de texte sunt îmbinate armonios în cântarea bisericească românească. Vom analiza distincțiile între raportările la muzică în Vechiul și în Noul Testament, particularitățile muzicii creștine (comparativ cu cea vechi-testamentară), luând în considerație interiorizarea specific creștină și lipsa instrumentelor în muzica psaltică precum și importanța cuvântului în contextul cântării ortodoxe.

Cea mai mare parte din textele biblice au intrat în cadrul serviciilor liturgice, în cadrul cultic, mai degrabă prin cântare și declamare decât prin citire.

Actualitatea temei: Am analizat apoi sistemele de notație și maniera de cântare psaltică care își propune să arate caracteristicile muzicii psaltice căci un asemenea demers era necesar de vreme ce exista nevoia de clarificări conceptuale, prezentând maniera în care aceste cântări sunt valorificate, din punct de vedere cultic și liturgic, în viața credincioșilor.

Caracterul inovator al lucrării constă în punerea laolaltă a mai multor lucrări de muzică psaltică, mai mult sau mai puțin cunoscute, analiza lor și constatarea evoluției cântării bisericești începând cu secolul al XVIII-lea până în secolul al XX-lea. Aduc acest studiu ca un argument pentru aparținătorii celorlalte denominațiuni creștine, care bazându-se pe afirmația că ei au doar Scriptura („Sola Scriptura”), susțin că în Biserica Ortodoxă cântările cultice, Sfintele Taine și ierurgiile nu sunt bazate pe textul scripturistic.

Cap. 1 „Repere generale ale legăturii dintre muzică și Biblie” Pentru început, în subcapitolul **1.1. „Legături între Sfânta Scriptură și muzica bisericească”** analizând temeinic scrierile de specialitate am constatat că primele cântări creștine au fost pericope din Noul sau Vechiul Testament, cu predilecție Psalmi sau alte fragmente din Sfânta Scriptură cu caracter poetic. Acestea au constituit modele ale cântării a ceea ce ulterior a fost numit canonul imnografic, intrând în cuprinsul slujbelor cultului ortodox¹. În timp, se poate observa o trecere spre introducerea textelor din Scriptură în cadrul slujbelor Bisericii, textele în sine nemaifiind preluate în litera ci mai curând în spiritul lor².

¹ Ene Braniște, *Liturgica generală, - cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, ed.II, București, 1993, p. 707

² Ibidem, p. 712

În timp, se poate constata o îngemănare între caracterul biblic al cântărilor bisericești și cel dogmatic până la a observa că în cadrul muzicii ecleziale de astăzi nu se mai poate vorbi despre texte care nu au deloc conexiuni scripturistice. „orice carte de slujbă am deschide astăzi, este practic cu neputință să găsim vreo cântare care să nu aibă vreo sugestie, nuanță sau trimitere scripturistică. Iar aceasta rămâne valabil chiar pentru cântările inspirate din faptele istoriei Bisericii - vieți de sfinți, evenimente bisericești importante (și altele) - pentru că, în ultimă instanță, toate capătă relevanță în lumina Istoriei Mântuirii (având în centrul ei pe Mântuitorul Iisus Hristos), pe care Biblia o cuprinde și o păstrează slujind nu atât <<literei, ci duhului>> (II Cor.3,6)”³.

Plecând de la considerentele de mai sus se poate afirma că „muzica Vechiului Testament era instrumentală și foarte puțin vocală, în timp ce a Noului Testament este numai vocală și cuviincioasă. În sfârșit, ritmul Vechiului Testament, datorită folosirii instrumentelor, era mult mai zgomotos, decât liniștit și vrednic de sfințenie ca cel al psalmodiei Noului Testament”⁴. Din perspectiva cercetării prezente, psaltica poate fi considerată "o știință bazată pe ritmuri și pe melodii care se ocupă cu imnurile închinare lui Dumnezeu", așa cum aprecia și teoreticianul bizantin Gavriil ieromonahul⁵.

De vreme ce considerațiile anterioare pot fi aplicate textelor cântărilor bisericești în genere, se poate ajunge la concluzia că Sfânta Scriptură este temelia muzicii Bisericii, fără de care „psaltica” nu poate fi concepută sau înțeleasă. Muzica bisericească ortodoxă este, așadar, o artă a cântării exacte a unei muzici liniștite și liniștitoare, detașată de maniera execuției tehnice virtuozice, specifice cântării de operă. Sfântul Ioan Gură de Aur se exprimă explicit în această privință⁶. Sf. Ambrozio al Mediolanului, reformator și bun cunoscător al cântului religios, a încercat și el să definească în scrierile sale sentimentele unui pios creștin, ce lega simțul pastoral cu frumusețea și profunzimile teologiei creștine⁷.

Subcapitolul 1.2. „Sisteme de notație și maniera de cântare în muzica psaltică” începe prin clarificarea termenilor *neumă*, *notație*, *accente*, *ison*, *apostrofa*, *oxia*. Prin notație (respectiv sisteme de notație) în cântarea psaltică înțelegem existența unui sistem de descriptori sau semne, cunoscute sub denumirea de *neume*, ce redau textele literare religioase utilizate în cadrul slujbelor liturgice. În fapt, neumele din muzica psaltică nu sunete fixe ci indică intervale. Există cinci sisteme de notație, care au apărut în epoci diferite, întrepătrunzându-se, plecând de la notația neumatică, ce servesc cântării religioase cultice. Toate aceste cinci notații sunt identificabile în manuscrise existente în varii arhive și biblioteci, fiind

³ Vasile Grăjdian, *Teologia cântării liturgice în biserica ortodoxă, Aspecte de identitate a cântării liturgice ortodoxe*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2000, p. 77.

⁴ Arhid. lect. univ. Gabriel Constantin Oprea, *Muzica bisericească în România*, p. 6 apud. <http://www.stavropoleos.ro/files/conferintaPolonia6.pdf>

⁵ A se vedea mai pe larg Achilleus G. Haldeakis, *Tradiție și inovație în muzica bizantină*, apud. <http://www.crestinortodox.ro/diverse/traditie-inovatie-muzica-bizantina-69236.html>

⁶ A se vedea, de exemplu, Omilia la Psalmul 145

⁷ Patriarhul Teoctist, *Cuvânt înainte, la Sf. Ambrosie, Scrieri*, vol. II, PSB vol. 53, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1994, p. 5.

identificate și cercetate de cercetători. Nu se poate stabili cu exactitate data apariției sau dispariției unui sistem de neume, muzicologii disputând încă aspecte concrete referitoare la aceste teme.

Termenul de neuma provine din grecescul πνεμα desemnând „duh” sau „spirit”⁸. Istoric, vechime semnele muzicale bizantine vor fi fost considerate „duhuri” deoarece dădeau impresia de zbor, aer, transparență, ceva din altă lume⁹ iar primele semne neumatice au fost preluate din semnele grafice utilizate în scriere pornind de la accente.

Exemplu de neume folosite¹⁰:

<u>accent circumflex</u>	<u>accent ascuțit</u>	<u>accent grav</u>
		
		
<u>ison</u> → ținere	<u>oxia</u> ↗ ascuțit	<u>apostrof</u> ↘ întoarcere
repetă sunetul anterior	urcă o treaptă	coboară o treaptă

În perioada numită drept bizantină (din anul 330 până la căderea Constantinopolului în 1453) de către istorici au existat mai multe sisteme neumatice¹¹. Sistemelor neumatice din perioada bizantină li se adaugă o nouă notație determinată de o reformă a muzicii psaltice, reformă ce a condus la apariția unui nou sistem¹². „Idea continuității a fost adânc înrădăcinată în întreg sistemul, care a supraviețuit căderii Bizanțului. Numai astfel se explică de ce creația unor mari compozitori ai secolelor XIV-XV, ca Glikis, Cucuzel, Cladas, Hrisafes, etc., a continuat să-și păstreze locul cuvenit în practica de cult a bisericii ortodoxe până la începutul secolului al XIX-lea, când a intervenit reforma lui Hrisant de Madit. Cântările acestor compozitori s-au păstrat intacte, în spiritul tradițional bizantin”¹³.

Unii cercetători români ajunseseră la concluzia că există trei tipuri de notații. În lucrarea sa *Notația și ehurile muzicii bizantine*, Grigore Panțiru¹⁴ scrie că primul sistem este denumit ekfonic, cuprinzând, de asemenea, semne de citire a pericopelor. Din acest sistem se dezvoltă următoarele epoci ale notației neumatice bizantine:

1. notația bizantină timpurie (paleobizantină, punct-linie sau notația lineară) din secolele IX-XII;
2. notația medie (haghiopolită sau rotundă) din secolele XII –XIV;
3. notația de mai târziu (cucuzeliană, haghiopolită, psaltică) secolele XV-XIX¹⁵.

Notăm că I. D. Petrescu pleda, la rândul său, pentru o împărțire asemănătoare a sistemului neumatic.

⁸ Constantin Răileanu, *Curs de muzică bizantină*, p. 9, apud. http://psaltika.dominet.ro/PANN/Curs_1-3.pdf

⁹ Ibidem, p. 9

¹⁰ Ibidem

¹¹ Titus Moisesescu, *Sisteme de notație în muzica religioasă de tradiție bizantină*, p. 25, apud., <http://www.csbi.ro/ro/index.html>

¹² Ibidem.

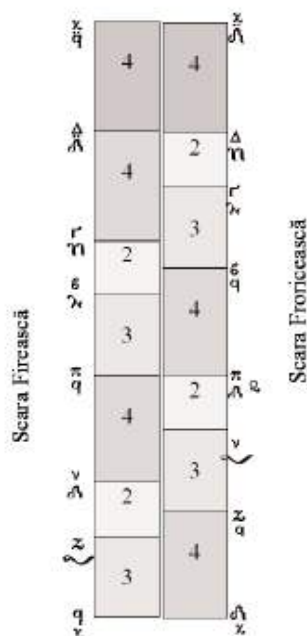
¹³ Ibidem

¹⁴ G. Panțiru, *Notația și ehurile muzicii bizantine*, Editura muzicală a Uniunii Compozitorilor, București 1971, p. 7

¹⁵ Ibidem.

Împărțirea tripartită a muzicii psaltice este subliniată și de Florin Bucescu¹⁶: „existența sa de o mie cinci sute de ani, cântarea psaltică și notația specifică au suportat trei mari reforme: a lui Ioan Damaschin (sec. VIII), a lui Cucuzel (sec. XIV-XV) și a lui Hrisant (1814)”. În ortodoxie, muzica monodică a fost și este singura formă de exprimare în cult, în timpul slujbelor religioase. Începând cu cea de a doua parte a secolului al XIX, ortodoxia a acceptat și ansamblul coral, armonic sau polifonic, pentru a însoți cântarea liturgică. Până atunci, muzica bizantină a fost dominată de ceea ce a fost numit diatonism¹⁷. „Din cele 15 neume diastematice (vocalice sau fonetice) ale vechii notații, noua sistimă a reținut doar 10 și anume: 5 semne suitoare (oligon, petasti, două chendime, chendima, ipsili) și 4 semne coborâtoare (epistrof, iporoi, elafron, hamili), la care se adaugă isonul, semn ce indică repetarea sunetului anterior. Din vechea notație au fost lăsate de o parte 5 semne diastematice: oxeia, kouphisma, pelaston, dyo–apostrophoi–syndesmoi și kratemo–hyporrhoon. Și în noua sistimă, semnele diastematice pot fi combinate și sprijinite, în ideea de a se obține salturi mai mari sau mai mici de o secundă”¹⁸. De exemplu, în explicația pe care o dădea pentru deprinderea glasului I, Anton Pann folosea următoarea scară ¹⁹ :

Scara firească și Scara fforicească a Diatonicului neam :

O serie de reglementări canonice fac referire la cântarea din Biserică. Canonul 76 al Sinodului al VI-lea Ecumenic precizează: „Cei ce vin în Biserică spre a cânta, voim nici strigări necuviincioase a întrebuița,

¹⁶ Florin Bucescu, *Pregătirea reformei hrisantice. Înnoiri muzicale în creația precursorilor reformei*, apud. <http://www.csbi.ro>

¹⁷ Ibidem, p. 31

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Anton Pann, *Prescurtare din bazul muzicii bisericești ...*, ediția citată p. 18, apud., <http://www.stavropoleos.ro/files/56mtransliteratPrescurtareadinBazAntonPann.pdf>

și firea spre răcnire a o sili, nici a zice ceva din cele nepotrivite neînsușite Bisericii; ci cu multă luare aminte, și cu umilință a aduce lui Dumnezeu Privitorului celor ascunse acest fel de Psalmidii. Că sfințitul Cuvânt a învățat evlaviști a fi fiii lui Israil. (Levit 15, 30)”²⁰.

Capitolul 2. Se numește Cântările Vechiului Testament continuate în Noul Testament și rolul acestora. În subcapitolul „2.1. Cântările Vechiului Testament”, în ceea ce privește raportarea la cărțile cultice, Cântările lui Moise figurează în Psaltire încă din secolul al V-lea: Codex Alexandrinus (Londra)²¹. Cele nouă cântări biblice au fost considerate ca un appendix la Psaltire. „În veghea lor de noapte, călugării recitau psalmii, unul după altul. Dar, în orthosul Sabait aceste cântări biblice au suferit o transformare în conformitate cu spiritul ritual al catedralei, au fost compuse tropare destinate a fi inserate între versetele biblice”²². Pentru a fi folosite în cultul Bisericii, textul lor a fost tipărit în două cărți liturgice: Psaltirea și Irmologhionul. Psaltirea liturgică ortodoxă conține întotdeauna, după sfârșitul psalmilor, și textul integral – întocmai ca în Sfânta Scriptură – al celor nouă Cântări. Cea de a doua carte liturgică, la care se face referire și în capitolul al doilea al Tipiconului²³, este Irmologhionul²⁴.

În subcapitolul 2.2 „Cântările Noului Testament” putem apreciem pe marginea versetelor Noului Legământ și în consonanță cu părerile Sfinților Părinți că Fecioara Maria este model de urmat, prin calitățile sale speciale iar aspectele morale ale vieții Preacuratei sunt propuse spre luare aminte celor care doresc să cunoască adevărul și să trăiască după acesta. Reamintim că Sfântul Atanasie cel Mare²⁵ propunea cercetarea Scripturilor pentru a aprecia cu justețe pe aceea care l-a născut, după trup, pe Mântuitorul Hristos. În acest sens concepem laudele care i se aduc Maicii lui Dumnezeu iar aceasta este raportarea pe care Sfinții Părinți au avu-o față de textul de la Luca 1,46-55. Se poate observa că atât textele analizate în sine dar și comentariile Sfinților Părinți la aceste texte au efecte pentru cei care le citesc sau le ascultă în context cultic. Cantitativ, cea mai mare parte a cântărilor Scripturistice apare în Vechiul Testament: în fragmente din cărțile istorice, sau în pasaje diverse, așa cum am văzut mai sus. În Noul Testament, apariția elementelor poetice, a poeziei, se regăsește în câteva cazuri izolate, cu predilecție în citate din Vechiul Testament. Nu există nici un fel de ruptură între tradiția cultică iudaică și cea creștină. Cânturile preluate din Vechiul și Noul Testament și

²⁰ *P I D A L I O N U L sau Cârma Bisericii Ortodoxe*, Reproducere diortosită după originalul tipărit la Mănăstirea Neamtu în anul 1844, sub blagoslovenia Mitropolitului Veniamin al Moldovei, ediția a II-a, Editura Credința Strămoșească, București 2007, p. 220

²¹ Arhim. P. Deseille, „*L'Office du Matin dans l'Église Orthodoxe*”, în *Témoignage et Pensée Orthodoxes*, nr. 9–10, 1999, <http://perso.orange.fr/eglise.orthodoxe.grecque/ORTHROS.htm>

²² Ibidem

²³ *Tipicon*, p. 14.

²⁴ Irmologhionul, după cum îi spune și numele, este volumul liturgic ce cuprinde Irmoasele (grupate pe glasuri și cântări – în număr de peste o mie), iar pe lângă ele și alte texte ce fac parte integrantă a Utreniei, cum sunt și Cântările lui Moise; a apărut pe la mijlocul secolului al X-lea – a se vedea D. CONOMOS, *Orthodox Byzantine Music*, <http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article7069.asp>

²⁵ Pr. Adrian Lucian Dinu, *Maica Domnului în teologia Sfinților Părinți*, Editura Trinitas, Iași, 2004, p. 125

folosite la fel ca cele din Templul din Ierusalim în timpul apostolilor și sunt preluate, până astăzi, în diferite proporții, în Biserica ortodoxă.

Capitolul 3 se numește **Texte ale Sfintei Liturghii preluate din Sfânta Evanghelie și exegeza acestora** și are 2 subcapitole.

Subcapitolul 3.1 **Exegeza versetelor relevante** poate fi rezumat de părerea teologului ortodox Paul Evdochimov care afirmă „totalitatea slujbelor liturgice este compusă din pericope din Sfintele Scripturi sau pasaje din ele, din parafrizarea sau comentariile lor. Pe lângă Psalmi²⁶ și unele părți din Vechiul, Noul Testament este citit în întregime în ciclul anual, după rânduiala stabilită. După aceea vin litaniiile și diferitele cântări și rugăciuni sfinte cu conținut istoric și dogmatic²⁷. Ciclul zilnic este concentrat pe Liturgia Euharistică și o pregătește: acesta este format din ceasuri, vecernie, pavecerniță, miezonoptică și utrenie”²⁸. În cadrul cultului ortodox, prin intermediul rânduielilor și tuturor formelor sale de expresie „laudele bisericești, Tainele și ierurgiile, diferitele rugăciuni de cerere și mai cu seamă prin Sfânta Liturghie, este mijlocul principal de creștere spirituală a omului credincios și, prin aceasta, o anticipare a fericirii eshatologice sau o arvună a acesteia”²⁹.

Scopul lecturilor biblice rămâne, păstrându-se din vechime, instruirea credincioșilor în învățătura Mântuitorului Hristos precum și reamintirea datoriei pe care aceștia le au, în calitatea lor de creștini: „În simbolismul Liturghiei, lecturile din Noul Testament au semnificația uneia din formele mai depline ale arătării și manifestării lui Iisus în lume, care au devenit în chip treptat mai vădite. La Vohodul mic, Evanghelia este înălțată și ne este arătată închisă, pentru a aminti clipele de pe pragul ieșirii Lui la activitatea publică, atunci când El n-a grăit nimic despre Sine, ci, fiind necunoscut, a fost nevoie să fie mărturisit de Tatăl și anunțat de Sfântul Ioan Botezătorul. Acum însă citirile din Apostol și din Sfânta Evanghelie sunt semne mai perfecte ale manifestării Sale, în cursul căreia El grăia tuturor în public și se făcea cunoscut nu numai prin cele ce a grăit El însuși, ci și prin cele ce a învățat pe Apostoli să propovăduiască”³⁰.

Se poate constata, în concluzie, că textele din Sfânta Liturghie sunt preluate în mod evident din Sfânta Evanghelie, așa cum s-a putut observa din analiza anterioară. „În Sfânta Liturghie, partea Tradiției în care s-au concretizat formele de viață ale Trupului tainic al Domnului, experiem taina mântuirii împlinită în Mântuitorul Hristos și lucrată de Duhul Sfânt în Biserică. Această taină este revelată de Sfânta Scriptură, în *umbră* în Vechiul Testament și direct în Noul Testament. De aceea între Liturghie și Scriptură este o strânsă legătură. Scriptura, fără explicarea liturgică și fără aplicarea ei în Liturghie și în celelalte Taine se usucă și se desfigurează. Liturgia este cea care, prin lucrarea Duhului Sfânt, dă viață Scripturii actualizând-o,

²⁶ Toată Psaltirea este citită în cursul unei săptămâni

²⁷ Liturgia se hrănește din Biblie: sunt 98 de citate din Vechiul Testament și 114 din Noul Testament

²⁸ Paul Evdochimov, *Ortodoxia*, EIBMBOR, București, 1996, p. 261

²⁹ Pr.Prof. Ene Braniște, Pr. Prof. Dumitru Radu, *Viața Bisericească în cult*, în *Îndrumări Misionare*, EIBMBOR, București, 1996, p.641

³⁰ Pr. Petre Vintilescu, *Liturghierul Explicat*, EIBMBOR, București, 1972, p. 183

proclamând-o, interpretând-o și făcând-o roditoare în sufletele credincioșilor”³¹. Nu se poate face o deosebire sau o separare între Sfânta Liturghie și Sfânta Scriptură în general și Sfânta Evanghelie în mod special, deoarece aceste realități se întrepătrund, comunică și se completează. În acest sens, nu se poate concepe una în sine, ruptă de contextul Sfintei Tradiții.

Subcapitolul 3.2 „**Exegeza versetelor relevante**” abordează Liturghia și cultul în general – ca forme colective prin care comunitatea creștină își manifestă adorarea față de Dumnezeu – au fost marcate într-o mare măsură de textele biblice, ca expresia cea mai adecvată de a aduce laudă și a sluji lui Dumnezeu³². În *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii* Sfântul Nicolae Cabasila vorbește despre însăși puterea pe care o au rugăciunile, cântările și citirile: „rugăciunile ne întorc gândul către Dumnezeu, mijlocindu-ne iertarea păcatelor; cântările, de asemenea, îl fac să Se milostivească și să Se îndure de noi, precum ne spune Psalmistul: Înălță lui Dumnezeu jertfa de lauda (cântare)... și te voi izbăvi și Mă vei preamări; în sfârșit, citirile din Sfânta Scriptură, care ne învață atât bunătatea și iubirea de oameni a lui Dumnezeu cât și dreptatea și judecata Lui, sădesc și aprind în sufletele noastre nu numai iubirea ci și teama fetei de El, făcându-ne astfel mai zeloși întru păzirea poruncilor Sale. Iar toate la un loc, îmbunătățesc sufletul și apropiere de Dumnezeu atât pe preot cât și pe popor, făcând și pe unul și pe celalalt destoinici pentru primirea și păstrarea cinstitelor daruri care este scopul Sfintei Liturghii”³³.

În citiri dar și în cântări „este simbolizată lucrarea izbăvitoare a Mântuitorului: partea întâi a sfintei slujbe ne arată începutul acelei lucrări, cea de a doua pe cele următoare, iar cea de la sfârșit pe cele de după aceea. Așa încât, urmărind cu privirea aceste părți ale slujbei, putem avea în fața ochilor toată lucrarea mântuirii”³⁴. Astfel, antifoanele care se cântă la începutul sfintei Liturghii, precum și cele ce se săvârșesc și se rostesc mai înainte, la proscomidie, închipuie cea dintâi treapta din lucrarea mântuitoare a lui Hristos; iar cele de după antifoane, adică citirile din Sfânta Scriptură și celelalte, închipuie treapta următoare³⁵ iar în continuare scrie: „Convorbirea cu Dumnezeu poate fi: mulțumire, slăvire, mărturisire sau cerere. Între acestea, locul cel dintâi îl ocupa slăvirea (doxologia). Așa se cuvine unor casnici înțelepți, când se înfățișează înaintea stăpânului lor; sa nu vorbească mai întâi despre cele ce-i interesează pe ei înșiși, ci despre cele ale stăpânului. Așa facem când slăvim pe Dumnezeu... însăși firea și logica lucrurilor impun slăvirea lui Dumnezeu la începutul Liturghiei. Căci atunci când ne îndreptăm gândul spre Dumnezeu, ne vine îndată în minte slava cea mai presus de cuget, puterea și mărirea Lui, din care decurg uimirea și

³¹ Pr. Florin Boteza, *Sfânta Liturghie și cunoașterea Sfintei Scripturi* apud. <http://www.biserica-mihai-viteazul.ro/ro/index/nou/pdf/Lit%20si%20Scriptura.html>

³² Pr. Prof. Dr. Mircea Basarab, *Biblia în liturghia și viața spirituală ortodoxă*, Mitropolia Banatului, nr. 1-3, 1979, p. 31.

³³ Sf. Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, Traducere din limba greacă de Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Ediția II, EIBMBOR, București, 1997, p. 2

³⁴ Ibidem, p. 3

³⁵ Ibidem

admirația noastră față de El adică slăvirea. Mergând mai departe, cugetăm la bunătatea și la iubirea Lui de oameni, din care decurge recunoștința (mulțumirea) noastră față de El. După aceasta, gândul ne duce la nemărginita Sa bunătate și la bogăția iubirii Sale de oameni, comparată cu răutatea noastră, a oamenilor, cărora El nu încetează de a ne face bine. Căci cugetând la răutatea omenească, ne putem da seama, mai bine decât prin alte mijloace, cât de mult iubește Dumnezeu pe oameni, pentru că ea e mai aproape de noi, ba e chiar în noi înșine și o avem întotdeauna în fața ochilor noștri”³⁶.

Se poate aprecia, ca o concluzie a capitolului în discuție, că „s-a spus desigur, că un altul ar fi rostul cântărilor și al citirilor din Sfânta Scriptură: ele ar fi adică mijloace de curățire și de pregătire pentru primirea Sfintelor Taine. Dar nimic nu se opune ca ele să poată face și una și alta, adică pe de o parte să sfințească pe credincioși, iar pe de alta să simbolizeze iconomia lui Hristos. După cum hainele împlinesc, în primul rând, nevoia de îmbrăcăminte, acoperind trupul, dar prin felul cum sunt croite arată și îndeletnicirea, felul de viață și rangul celor ce le poartă, tot așa și aici.

Se înțelege că, întrucât cântările și citirile sunt, în general, scripturi dumnezeiești și cuvinte de Dumnezeu insuflate, ele sfințesc pe cei ce le citesc și cântă; dar întrucât au fost alese și orânduite într-un anumit fel, au și cealaltă menire, adică închipuie venirea și trăirea în lume a lui Hristos”³⁷. Se poate concluziona că pericopele și cuvintele preluate din Noul Testament în general și din Sfânta Scriptură în special au, în contextul exegezei acestora, un rol duhovnicesc pentru creștinii cărora le sunt administrate tainele Bisericii Ortodoxe. Cuvintele acestea nu sunt considerate ca adresându-se în primul rând minții ci mai curând sufletului, în vederea atingerii îndumnezeirii omului, care devine „teodidact”³⁸ și se hrănește din semințele vieții conținute în Biblie, așa cum se hrănește cu Euharistia³⁹.

Capitolul 4 se numește **„Cântări bisericești din cadrul Sfintelor Taine, Laude și Ierurgii preluate din Sfânta Scriptură și exegeza acestora”** și are 3 subcapitole, subcapitolul 4.2(**Cântări bisericești relevante din cadrul Sfintelor Taine, Laude și Ierurgii preluate din Sfânta Scriptură**) având la rândul lui 5 subdiviziuni(Botezul, Liturghia, Taina Cununiei, Texte biblice în rânduiala Laudelor, Ierurgiile)

În subcapitolul 4.1 **Rânduieii canonice privind cântarea în cultul Bisericii Ortodoxe**, IPS Teodosie Petrescu afirmă: „în societatea contemporană, omul trece printr-o amnezie spirituală”⁴⁰. În context, „înstrăinarea progresivă a oamenilor de Dumnezeu scoate în relief starea morală și religioasă decăzută în vremurile de azi, în care omul, se mai poate salva doar cu ajutorul Sfintei Biserici. În afara celor care se află în Biserică, o altă categorie o constituie cei care nu ascultă de rânduiele Bisericii Ortodoxe, stabilite de

³⁶ Ibidem, p.15

³⁷ Sf. Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, ed. cit., p. 24

³⁸ Clement al Alexandriei, *Stromate*, 1,20, apud. Paul Evdokimov, *Vârstele vieții spirituale*, ed. Christiana, București, 1993, p. 190

³⁹ Ibidem, p. 192

⁴⁰ Teodosie Petrescu, *Materia mediu de manifestare a harului*, în volumul „Omagiu Profesorului Nicolae V. Dură la 60 ani”, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, 2006, p. 147

Sfinții Părinți, devenind schismatici sau eretici. Și în sfârșit, mai există și cei care sunt stăpâniți de credințe deșarte, superstiții, vrăjitorii, spiritism care fac fapte satanice”⁴¹. Aceștia „ trăiesc în înșelare și se înstrăinează de Biserica cea dreptmăritoare”⁴². Unul dintre cele mai importante canoane care se referă la cântarea în Biserica ortodoxă este Canonul 59 Laodiceea: „Nu se cade deosebiți psalmi a se zice”⁴³ în Biserică, nici cărți necanonisite, ci numai cele canonice ale Testamentului Nou și a celui Vechi”⁴⁴.

Tâlcuirea acestui canon este următoarea: „Afară de acei 150 psalmi ai lui David, se află și alți oarecare, ce se zice a fi ai lui Solomon, și a altor oarecărora⁴⁵ pe care canonul acesta îi oprește, și-i numește psalmi osebiți, poruncim, a nu se citi în Biserică, nici aceștia, nici alte cărți necanonisite, fiind afară adică de cele cuprinse de apostolescul canon 85. Ci numai cărțile Scripturii vechi, și ale celei noi canonicesti, pe care și Testamelnice Scripturi le numește Evsevie, cartea 6 cap 25 în Bisericeasca Istorie. Iar Sfântul Dionisie Areopagitul le numește cărți cu sfințenie scrise. Vezi și pe cel 85 apostolesc”⁴⁶. Părinții Bisericii „au dispus ca rugăciunile din cadrul slujbelor bisericești să fie cântate doar de *cântăreții canonicești*, pentru a se păstra întru toate buna rânduială așa după cum a fost predanisită de Biserica primelor veacuri. Această rânduială nu exclude însă dreptul și obligația credincioșilor de a cânta împreună cu cântărețul bisericii respective imnele trecute în tipicul slujbei”⁴⁷. În *Statutul pentru Organizarea și Funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* se precizează la capitolul 67 atribuțiile Comitetului Parohial, iar în ceea ce privește Serviciul cultural (prezentat la punctul C), Statutul apreciază că acesta „Susține cântarea omofonă și a corului bisericii”⁴⁸ de asemenea menționăm că aceasta este singura referire la cântare în Statutul actual de funcționare al Bisericii Ortodoxe Române.

Toate acestea au fost consemnate în lumina Sfinților Părinți, considerăm că muzica nu este decât o formă de manifestare a omului care, în speranța de a ajunge mai aproape de Dumnezeu, încearcă să dea varii

⁴¹ Pr. Moțoc Gh. Nicolae, Rezumat al tezei de doctorat cu titlul: *Taina Sfintei Mărturisiri. Norme și Dispoziții ale Legislației Canonice Ortodoxe și Romano-Catolice. Evaluare Ecleziologică-Canonică*. apud. http://www.univ-ovidius.ro/stiri-și-noutati/downloads/rezumat_motoc.pdf

⁴² Nicolae V. Dură, *La Duminica XXI după Rusalii - Datoriile față de Dumnezeu, în Glasul Bisericii*, XXXIX (1980), nr. 10-11., p. 71

⁴³ Sau a se cânta, în conformitate cu practica liturgică a epocii n.n.

⁴⁴ <http://www.parohia-sfantulapostolandrei-cernavoda.ro/18%20Laodiceea.pdf>

⁴⁵ „Cântări din început s-au scris de credincioși frați, cu care lăudau, și teologhiseau pe Hristos, ca pe Cuvântul lui Dumnezeu, pe care psalmi Pavel Samosateul ereticul i-a oprit, ca adică mai noi, și conserieri a unor bărbați mai noi, după aceștia Evsevie cartea 7 cap 30 a Bisericeștii Istoriei. Ci canonul aici nu zice pentru psalmii cei ca aceștia, fiindcă aceștia se vede căera acest fel, precum sunt troparele cele ce în vremea de acum se cântă în biserică. Ci pentru oarecare psalmi ai Scripturii, precum sunt ai prooroc-împăratului David, scriși deasupra mincinos în numele lui Solomon, precum am zis, și a altora oarecărora prooroci.” apud. <http://www.parohia-sfantulapostolandrei-cernavoda.ro/18%20Laodiceea.pdf>.

⁴⁶ Ibidem

⁴⁷ Pr. Prof Nicolae Dură, *Dispoziții și norme canonice referitoare la rugăciune*, apud. <http://www.crestinortodox.ro/liturgica/viata-liturgica/dispozitii-norme-canonice-referitoare-rugaciune-70624.html>

⁴⁸ *Statutul pentru Organizarea și Funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* p. 19 apud. <http://www.episcopiaseverinului.ro/pdf/statutBOR.pdf>

forme de manifestare rugăciunii. De aici, evoluția pe care o are muzica în cadrul Sfintei Scripturi, diferențierile în funcție de epocă istorică și tendințele evolutive ale muzicii.

În lumina celor afirmate anterior, se poate ajunge la concluzia că Sfânta Scriptură este temelia muzicii Bisericii, fără de care „psaltica” nu poate fi concepută sau înțeleasă. Muzica bisericească ortodoxă este, așadar, o artă a cântării exacte a unei muzici liniștite și liniștitoare, detașată de maniera execuției tehnice virtuozice, specifice cântării de operă. Sfântul Ioan Gură de Aur se exprimă explicit în această privință⁴⁹.

Muzica bisericească trebuie privită, totuși, în lumina relației dinamice dintre Sfânta Tradiție și Sfânta Scriptură, iar exemplificatoare pentru caracterul dinamic al Sfintei Tradiții, muzica bisericească rămâne în cadrele nou-testamentare. „Pentru Tradiția biblică, Sfânta Scriptură este Cuvântul lui Dumnezeu transmis oamenilor (gr. *logos*, *rhēma*). Cuvântul este primit și păstrat ca un precept, o realitate comunicabilă la toate generațiile (omenești) precum cele «Zece Cuvinte» ale Legământului (Ieșirea 20,1-17). El devine o Tradiție vie și își păstrează realitatea sa chiar și dacă este transmis sub forme diferite și variate (cf. Deuteronom 5,6-21)”⁵⁰.

Subcapitolul 4.2 „**Cântări bisericești relevante din cadrul Sfintelor Taine, Laude și Ierurgii preluate din Sfânta Scriptură**” are ca prim subpunct **Taina Sfântului Botez** reflectată în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție astfel ea fiind cea prin care primitorul devine membru al Bisericii, ajunge mădular al Trupului lui Hristos deoarece este poarta de intrare în creștinism sau taina fundamentală și indispensabilă pentru mântuire prin care omul renaște pentru viața spirituală, dobândind iertarea păcatului strămoșesc, la prunci, precum și de toate celelalte păcate personale făcute până la Botez, la adulți ⁵¹, este „începutul unirii mistice cu Hristos, prin el suntem scoși din sfera existenței adamice și ridicați în sfera existenței lui Hristos; nu mai suntem robi păcatului, ci ai lui Hristos”⁵². Rânduiala ortodoxă indică necesitatea de a cânta sau rosti, la slujba Sfântului Botez, două pericope din Noul Testament. În ordinea importanței (tipiconal ordinea este exact inversă) remarcăm textul de la Matei 28, 16-20 și respectiv Romani 6, 3-11.

Textul preluat din Sfânta Evanghelie este următorul: „Iar cei unsprezece ucenici au mers în Galileea, la muntele unde le poruncise lor Iisus. Și văzându-L, I s-au închinat, ei care se îndoiseră. Și apropiindu-Se Iisus, le-a vorbit lor, zicând: Datu-Mi-s-a toată puterea, în cer și pe pământ. Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. Amin.”(Matei 28, 16-20)^{***}.

⁴⁹ A se vedea, de exemplu, Omilia la Psalmul 145

⁵⁰ Nicolas Cernokrak, *La Tradition et la Parole de Dieu*, Trad. p.37, apud. Vasile Grăjdian, *Teologia cântării liturgice în biserica ortodoxă, Aspecte de identitate a cântării liturgice ortodoxe*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2000, p. 81

⁵¹ Ene Braniște, *Liturgica Specială*, Ed. Nemira, București, 2002, p. 275

⁵² Mitr. Nicolae Mladin, *Asceza și mistica paulină*, Editura Deisis, Sibiu, 1996, p. 100

Pasajul biblic de la Matei 28, 19 ce se regăsește în binecuvântarea dată de preot la începutul Sfintei Liturghii este comentat de Sfântul Ioan Gură de Aur astfel: „Le-a vorbit despre dogme și despre porunci. Nu amintește deloc de iudei, nu vorbește de cele întâmplare, nu ține de rău pe Petru pentru lepădarea sa, nici pe ceilalți pentru fuga lor. Le poruncește să se răspândească în întreaga lume, încredințându-le o singură învățătură, aceea de la botez”⁵³. Mai concret, acest verset indică anumite reguli pe care credincioșii trebuie să le respecte și să le aplice în vederea atingerii mântuirii. Acesta este rolul citirilor și învățăturilor dumnezeiești, după cum precizează Sfântul Maxim Mărturisitorul: „Citirile dumnezeiești ale preasfintelor cărți, spunea Învățătorul că indică voile și sfaturile dumnezeiești și fericite ale atotsfântului Dumnezeu. Prin ele aflăm îndatoririle ce le avem de îndeplinit, potrivit cu fiecare dintre noi, după puterea ce este înăscută. De asemenea învățăm legile luptelor dumnezeiești fericite, după care războindu-ne, ne învrednicim de cununile biruinței din împărăția lui Hristos”⁵⁴.

Următorul subpunct tratează **Sfânta Taină a Euharistiei** ca cea mai înaltă formă de exprimare a cultului creștin, fiind o rânduială de sfinte rugăciuni, care formează un mijloc de a ne pune la îndemână roadele Jertfei aduse de Mântuitorul, în scopul sfințeniei și al unirii noastre cu El, prin împărtășirea cu Însuși Trupul și Sângele Său⁵⁵. În cadrul Sfintei Liturghii se prefăce viața noastră în comuniune cu Sfânta Treime și se arată iubirea interumană. „Euharistia este punctul culminant și rațiunea de a fi a Sfintei Liturghii. Nicolae Cabasila își începe tâlcuirea Sfintei Liturghii cu afirmația că săvârșirea acesteia are ca obiect prefacerea darurilor în dumnezeiescul Trup și Sânge al Domnului în scopul sfințirii credincioșilor prin împărtășirea cu acestea. Întreaga rânduială a Liturghiei este o pregătire și un urcuș continuu spre unirea euharistică cu Hristos”⁵⁶. „Taină și Jertfă în același timp, Euharistia unește pe om cu Dumnezeu, pe toți oamenii între ei, Hristos aducându-se jertfă Tatălui pentru răscumpărarea celor pe care, înălțându-i, îi îndumnezeiește și îi ridică la cinstea de <<împreună trupești>> și <<consangvini>> cu El”⁵⁷.

Putem concluziona că Sfânta Euharistie este "cea mai mare Taină a iubirii lui Dumnezeu față de neamul omenesc-unirea lui Dumnezeu cu oamenii, prin întrupare, prin dumnezeiasca Sa învățătură, prin pătimire, moarte, îngropare și înviere - taina unirii și îndumnezeirii omenității, taina unirii oamenilor cu Dumnezeu prin împărtășirea cu Trupul și Sângele Lui [...] lucrarea pe care Dumnezeu o săvârșește prin Liturghie întrece prin măreția sa orice altă lucrare dumnezeiască a lui Dumnezeu în lume și însăși facerea

⁵³ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei*, EIB și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 1001

⁵⁴ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Mystagogia, cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*, Introducere, traducere și note de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, EIBMO R, București, 2000, p. 18

⁵⁵ <http://parohialuncasi.trei.ro/liturghie.html>

⁵⁶ *Euharistia - punctul culminant și rațiunea de a fi a Liturghiei* apud. <http://www.dervent.ro/resurse/liturghia/index-D-43.html>

⁵⁷ Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Sensul ecumenic al Sfintei Euharistii la Sfântul Ioan Gură de Aur*, în *Ortodoxia*, an XVII (1965), nr. 4, p. 527

lumii."⁵⁸ sau "Euharistia este cea mai intimă unire cu Hristos, posibilă în acest veac. E nunta duhovnicească a mirelui ceresc cu inima omului e îndumnezeire și transfigurare"⁵⁹.

Christos Yannaras face referire la lucrarea de înnoire a vieții omenești prin lucrarea Duhului Sfânt în Sfânta Euharistie: „Tocmai pentru că realizarea și manifestarea Împărăției lui Dumnezeu în Sfânta Euharistie nu este nici rezultatul vreunei reușite morale și nici vreo trăire misticizantă, de aceea depășește posibilitățile omului de a o realiza. Este dar, dăruire, rezidire a vieții, reînnoire a posibilităților vieții. Darul ne-a fost dat și ni se dă „în Trupul și Sângele” lui Hristos, prin unirea reală dintre creat și necreat. Așa cum însăși existența noastră, alteritatea persoanei noastre, nu este realizare a noastră, ci dar, dăruire, tot așa și lucrarea prin care viața noastră supusă stricăciunii și morții devine nestricăcioasă, schimbarea modului nostru de existență. Puterea dăătoare de viață și începutul este Dumnezeu, Duhul Cel Sfânt al lui Dumnezeu”⁶⁰.

În subpunctul al treilea „**Taina Cununii**” se afirmă că Taina Nuntii este „un act sfânt, de origine dumnezeiască, în care prin preot, se împărtășește harul Sfântului Duh, unui bărbat și unei femei ce se unesc liber în căsătorie, care sfințește și înalță legătura naturală a căsătoriei la demnitatea reprezentării, unirii duhovnicești dintre Hristos și Biserică”⁶¹, acesta este motivul pentru care Apostolul de la Cununie este citit din Epistola Sfântului Apostol Pavel către Efeseni (5, 20-33) „în care compară nunta cu legătura Sfântă și indisolubilă dintre Hristos și Biserică, îndemnându-i pe viitorii soți să se iubească între ei cu aceiași dragoste nețărmurită și sfântă” iar Evanghelia este formată din pericopa în care se istorisește minunea săvârșită de Mântuitorul Hristos la Nunta din Cana Galileii⁶², la care El a luat parte împreună cu Sfânta Sa Maică (Ioan 2, 1-11). Căsătoria este socotită ca „cea mai veche instituție a dreptului divin, fiindcă ea a luat ființă - așa cum se afirmă în Sfânta Scriptură – odată cu crearea primilor oameni, Adam și Eva”⁶³.

În rânduiala slujbei Tainei Cununii putem regăsi o serie de texte scripturistice care „descoperă un strălucitor adevăr despre om, care proiectează o lumină mare asupra destinului său”⁶⁴.

De exemplu cântarea „Cu mărire și cu cinste încununează-i pe dâșii” este preluată din Epistola către Evrei 2, 7 „L-ai micșorat pe el cu puțin față de îngeri; și cu mărire și cu cinste l-ai încununat și l-ai pus peste lucrurile mâinilor Tale”, care descrie „măreția omului nevinovat în zorii vieții sale [...] logodnicii sunt încununați cu mărire și cu cinste. Astfel căsătoria se înfățișează ca un punct de joncțiune și, în această slujire profetică, ca o imagine a integrării veacului ce va să vie”⁶⁵.

⁵⁸ Sf. Ioan de Kronstadt, *Liturgia : cerul pe pământ*, EIBMBOR, București, p. 13

⁵⁹ Mitropolitul N. Mladin, *Asceza și mistica paulină*, ed. cit., p. 116

⁶⁰ Christos Yannaras, *Abeedar al credinței*, Ed. Bizantină, București, 1996, p. 157

⁶¹ Pr. Constantin Galeriu, *Taina Nunții*, Studii Teologice, an XII, (1960), nr.7-8, p.484.

⁶² Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială*, ed. cit., p.317

⁶³ Pr. Iorgu D. Ivan, *Taina Cununii (Căsătoria)*, în *Îndrumări Misionare*, ed. cit., p. 586

⁶⁴ Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, ed. cit., p. 322

⁶⁵ Ibidem, p. 322

Sfântul Ioan Gură de Aur, la întrebarea „pentru ce Hristos a vorbit aici de nuntă?” răspunde: „Ca să cunoști câtă grijă are Dumnezeu de noi, cât de mult ne dorește; ca să cunoști câtă strălucire au cele din împărăția Sa; că acolo nimic nu-i trist, nimic dureros, ci toate sunt pline de bucurie duhovnicească...” (Omilia la Matei, LXIX, 1). Iar un comentator modern, Matthew Henry, observă că Atotmilostivul Dumnezeu nu ne invită la o simplă masă, cu hrană frugală, ci la un banchet împărătesc. Nunta devine, astfel, și simbolul celei mai îmbelșugate „mese” din lume: Sfânta Împărtășanie, ca Hrană a nemuririi pentru Împărăția Veșnică⁶⁶.

În finalul Sfintei Taine a Cununii se cântă „cele două Tropare <<Sfinților Mucenici...>> și <<Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule...>> care sunt stihiri mucenicești luate din cântările Octoihului (Vecernia de Vineri seară, glas 7) vor să spună că mirii trebuie să se facă părtași ai lui Hristos Domnul și ai Sfinților Lui prin viața curată pe care o vor duce în căsnicie”⁶⁷.

Al patrulea subpunct **Texte biblice în rânduiala Laudelor** surprinde faptul că Părinții și Scriitorii Bisericești au alcătuit rugăciuni pentru tot felul de trebuințe, căci Dumnezeu poate fi slăvit în orice vreme după cum zice împăratul și prorocul David „Bine voi cuvânta pe Domnul în toată vremea, pururea lauda Lui în gura mea”(Ps.33,1). În cultul ortodox cântările sau imnele „exprimă mai ales funcția latreutică a cultului, adică cinstirea și lauda lui Dumnezeu”⁶⁸. Sunt cunoscute astfel numeroasele imnuri ale Sfântului Efrem Sirul (secolul IV), îndreptate împotriva gnosticilor și arienilor. Când a început să se profileze serviciul public al celor șapte *Laude* bisericești (*Ceasurile IX, III, VI, Vecernia, Pavecernița, Miezonoptica, Utrenia cu Ceasul I*), prin secolul IV, imnul a devenit cântarea de bază a acestora, fiind singura formă de manifestare imnografică ce a pătruns în serviciul divin public⁶⁹. Biserica ortodoxă a moștenit numărul 7 în cult. Slujbele se pot împărți în mai multe categorii după scopul, destinația, locul sau timpul săvârșirii lor⁷⁰.

Slujbe precum Vecernia, Utrenia și Sfânta Liturghie au caracter periodic, fiind legate de anumite termene fixe, adică de timpuri sau de perioade, zile și ceasuri anumite din zi, repetându-se în fiecare zi (la mănăstiri și catedrale eparhiale)⁷¹ sau măcar în fiecare sărbătoare (în bisericile de mir) și succedându-se într-o ordine fixă, aceiași de fiecare dată. Scopul laudelor este unul latreutico-euharistic, cu preponderență doxologice, slăvirea lui Dumnezeu și a sfinților. Ele conțin elemente invariabile⁷² sau neschimbătoare și elemente variabile sau schimbătoare. Elementele invariabile sunt cele care se repetă de fiecare dată formând tiparul, cadrul precum și rânduiala fixă.

⁶⁶ Pr. prof. univ. dr. Vasile Gordon, *Evanghelia de Duminică*, în *Ziarul Lumina de Duminică*, 2 septembrie 2007

⁶⁷ Sf. Simeon al Tesalonicului, *Despre cinstita Nuntă*, cap 282, p. 282, apud. Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială*, ed. cit., p.318

⁶⁸ Pr.Prof.Dr Ene Braniște, *Liturgica specială (pentru institututele teologice)*, ed.a doua,București, 1985, p.15.

⁶⁹ Titus Moisescu *Introducere în poezia imnografica bizantina* în revista *Acta Muzicae Byzantinae* a centrului de studii bizantine, Iasi, 2002, nr 2, p. 59

⁷⁰ Pr.Prof. Ene Braniște, Pr. Prof. Dumitru Radu, *Viața Bisericească în cult*, în *Îndrumări Misionare*, ed. cit., p.630

⁷¹ Ibidem, p.630-631

⁷² Ibidem, p. 631

Subpunctul 5 „**Ierurgiile**” urmărește, începând cu Scriptura Vechiului Testament, evoluția stării de întinare a omului și naturii care era „Căzută sub înrâurirea și puterea celui rău, din pricina păcatului omenesc, firea văzută a căpătat, odată cu omul, puțința de a fi adusă din nou la curățenia și armonia dintru început, prin venirea Mântuitorului. Îmbrăcând cu adevarat firea omenească, Mântuitorul Și-a legat toata viața Sa pământească de natură; mergând pe pământ, a străbătut ogoarele și lanurile, a iubit florile câmpului și a admirat păsările cerului, pe care le-a dat pildă omului pentru strălucirea și frumusețea lor, a mâncat roadele pământului, S-a botezat în apa Iordanului, a fost uns cu mir și aromate. Astfel, sfințind El însuși firea omenească pe care a purtat-o, Mântuitorul a lăsat sfinților Săi Apostoli și puterea de a sfinți firea înconjurătoare, de a o sustrage de sub înrâurirea și stăpânirea celui rău (Matei 10, 8; Marcu 16, 17-18), de a o aduce din nou sub înrâurirea harului dumnezeiesc, spre slava lui Dumnezeu și spre folosul omului”⁷³.

Natura trebuie sfințită deoarece ea este „locul de întâlnire între pornirile rele ce iradiază din oameni și din duhurile răutății, și între energiile răspândite din bunătatea lui Dumnezeu, Care vrea ca prin natură și prin oameni să îi ajute pe ceilalți în îndeplinirile lor cele bune”⁷⁴ având ca punct de plecare jertfa Mântuitorului Hristos și „Duhul Cincizecimii – izvorul ceresc, din care curge și se răspândesc peste toată făptura harul mântuitor și darurile lui, prin Taine și ierurgii”. De la Cincizecime, harul și darurile (harismele) Duhului Sfânt⁷⁵ au început a curge ca <<o apă vie>> (Ioan 4,11), ca <<o băătură duhovnicească>> (I Corinteni 10, 4), ca niște <<râuri de apă vie>>(Ioan 7,38), ca, odinioară râul din Eden ce se revărsa prin cele patru brațe peste tot raiul (Facere 2,10), <<apă vie care curge spre viață veșnică>> (Ioan 4, 14).

Biserica a instituit deci ierurgiile pe temeiul puterii date de Mântuitorul Hristos Sfinților Apostoli ca urmași ai Săi, „pe de o parte, spre a îndepărta puterile răului de la natura înconjurătoare și de la oameni, spre a feri și ocroti persoanele, locurile și lucrurile folositoare oamenilor de acțiunile dăunătoare ale acestora, iar pe de alta, de a sfinți sau consacra unele lucruri, locuri, persoane și momente din viața oamenilor. Instituind ierurgiile, Biserica a urmat exemplul Mântuitorului Hristos, care a binecuvântat copiii (Matei 19, 15); a binecuvântat pâinile și peștii (Matei 14, 9; 15, 36); a poruncit Apostolilor să binecuvânteze casele în care vor fi primiți, de asemenea El însuși a făcut numeroase vindecări minunate sau alungări și scoateri de duhuri rele din oameni (Matei 10, 12; Marcu 10, 16; Matei 7, 22; Marcu 3, 22; 9, 38; 16, 17—18 etc.)”⁷⁶.

De aceea, Biserica Ortodoxă binecuvântează toate lucrurile firii: florile și iarba câmpului, țarinile, livezile și lanurile, roadele pământului și fructele pomilor, ramurile arborilor, mâncărurile și tot ceea ce vine în atingere cu omul, după folosul și trebuințele fiecăruia. Ea binecuvântează de asemenea și munca credinciosului, ocupațiile și îndeletnicirile cu care acesta își întreține viața, începutul și sfârșitul oricărei

⁷³ Sf. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, trad. de Prof. Dr. Teodor Bodogae, Sibiu, 1946, p.128

⁷⁴Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Sfintele Taine și Ierurgiile Bisericești*, în *Ortodoxia*, an XXXVII(1985), nr 3, p. 454

⁷⁵ Pr. Ioan Mircea, *Ierurgiile*, în *Îndrumări Misionare*, ed. cit., p. 608

⁷⁶ Arhid. Prof. Ioan Zăgrean, *Ierurgiile și importanța lor în viața morală a creștinilor*, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 1, 1986, p. 24

munci, precum și momentele, întâmplările și împrejurările cele mai de seamă din viața noastră, atât cele de bucurie cât și cele de întristare. Toate rugăciunile și slujbele săvârșite cu un astfel de scop și în asemenea împrejurări poartă în general numirea de ierurgii⁷⁷.

Ierurgiile sunt lucrări sfinte „săvârșite de Hristos prin preot pentru sfințirea și ajutorul omului în diferite împrejurări și pentru sfințirea firii înconjurătoare și a diferitelor lucruri și unelte folosite de el”⁷⁸. În creștinism ierurgiile sunt „lucrări sfințite și sfințitoare, prin care lucrează harul mântuitor și sunt săvârșite – ca și Sfintele Taine – numai de episcopii și preoții Bisericii, hirotoniți canonic”⁷⁹ astfel ierurgiile „au un loc de mijloc între Taine și rugăciunile individuale ale creștinului. Ele se referă la multiplele trebuințe concrete ale omului, ca și rugăciunile lui individuale; dar fiind săvârșite de preot aduc o împlinire mai sigură a celor cerute, căci în rugăciunea preotului e prezentă Biserica, în numele căreia el se roagă și face rugăciunea pentru credincioși în baza unei trimerii speciale a Domnului Hristos”⁸⁰.

Un ajutor de har este oferit omului după trebuințele sale personale printr-o binecuvântare, o rugăciune, o slujbă. Puterea care sfințește și realizează comuniunea este numele și harul lui Dumnezeu, iar binecuvântarea și sfințirea se fac în numele Domnului⁸¹.

Capitolul 5 se numește **„Repere generale vizând rolul și locul muzicii religioase în muzica românească”**. Cultul creștin a fost atestat în zonele locuite de români (spațiul carpoato-danubiano-pontic) încă din vremurile creștinismului primar⁸², iar muzica eclezială continuă, până astăzi, să rămână o parte de neseplat de tainele și ierurgiile creștine. Sub nume precum „bizantină” sau psaltică, cânturile muzicii bisericesti din România au o legătură evidentă cu tradițiile muzicale religioase din Europa și cu felul în care s-a cântat muzica de acest tip în țara noastră.

Numele de muzică bizantină din limba română este relativ nou, datând din veacul al XIX-lea căci înainte se numea psaltichie, papadichie sau muzică bisericască. Construcția „muzică bisericască” câștigă teren, din punctul de vedere al acceptării sale, începând abia cu veacul XIX⁸³.

Cu setul său redus de mijloace de expresie, în termeni de melodie, ritm și culoare vocală, cântarea psaltică monodică are încă în această țară partea cea mai mare și cea mai importantă în ceea ce privește Ortodoxia, și este foarte actuală, nu numai în mănăstirile retrase, dar, de asemenea, în parohiile din orașe și sate. Singura excepție semnificativă de la această tradiție veche poate fi găsită în cultul duminical sau al unor

⁷⁷ <http://www.sfantulambrozio.ro/site-vechi/ierurgii.html#nasterea>

⁷⁸ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Sfintele Taine și Ierurgiile Bisericești*, în rev. cit., p.451

⁷⁹ Pr. Ioan Mircea, *Ierurgiile*, în *Îndrumări Misionare*, ed. cit., p. 608

⁸⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Sfintele Taine și Ierurgiile Bisericești*, în rev. cit., p. 453

⁸¹ Sergiu Bulgakoff, *Ortodoxia*, trad. Nicolae Grosu, Sibiu, 1933, p. 146

⁸² Gh. Ciobanu, *Muzica bisericască la români*, în *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București 1974, p. 329

⁸³ Ibidem

sărbători când răspunsurile la Sfânta Liturghie pot fi cântate, în special în catedrale din orașe, de un ansamblu coral polifonic.

În concluzie, se poate constata că muzica de tradiție bizantină din țara noastră a jucat un rol important în domenii precum: practica muzicii seculare și religioase, cercetarea teoretică și compozițiile unor autori recunoscuți. În cazul acestei muzici, scopurile acesteia în România continuă să fie: menținerea tradiției de două mii de ani (prin care se asigură continuitatea culturii și spiritualității românești), cultivarea unor compoziții românești care să aibă atât caracter național dar și deschidere internațională și susținerea creativității muzicale românești, plecând de la autenticitatea acesteia și având ca scop recunoașterea internațională.

În subcapitolul 5.1 „**Poezia imnografică bizantină – parte componentă a cântării monodice**” se face referire la faptul că în istoria culturii, cântarea bizantină (imnografie și muzică) a apărut și s-a dezvoltat în diverse perioade ale Evului Mediu. Dintru început, poezia imnografică s-a axat pe noua concepție creștină, care contribuie în mod substanțial la dezvoltarea sentimentului religios al omenirii. Odată formulat, conținutul acestei poezii a rămas neschimbat până în zilele noastre, în timp ce muzica a trebuit să se supună unor etape de evoluție succesive, ajungând în final către o evidentă stare de disoluție, fenomen ce nu s-a petrecut nici în sentimentul religios al omenirii, nici în conținutul de idei al poeziei imnografice. acesta este un paradox ce dă naștere unei întrebări de fond: ne putem oare întoarce la ceea ce a fost cândva cântarea veche bizantină a acelor secole de aur ale artei și civilizației creștine, când părinții bisericii, străluciții melozi, au pus bazele adevăratei cântări bizantine? Întrebare care ar fi trebuit să stea în atenția tuturor acelor care au purces, la vremea lor, la reforma acestei muzici și la continua disoluție a vechii cântări bizantine⁸⁴.

În vechea muzică bizantină, teoria s-a dedus din creație, din cântarea propriu-zisă, specifică fiecărui sistem de notație (creație consemnată în manuscrisele existente în biblioteci și arhive), iar în muzica noului sistem hrisantic, procesul s-a petrecut invers: mai întâi a fost creată teoria și pe structura acesteia s-a dezvoltat creația, noua muzică psaltică. Într-un cuvânt, întregul Orient ortodox, care a adoptat noua sistimă, a fost constrâns la această teorie⁸⁵.

Un alt aspect important al poeziei imnografice bizantine, de care trebuie să ținem seama este acela al versificației. Imnurile erau compuse în versuri, într-o metrică nouă, condiționată nu de cantitatea vocalelor și de accentul melodic, ci de numărul silabelor și de accentul intensiv, de accentul tonic, luând naștere un ritm nou, isocron⁸⁶. În literatura poetică românească a secolelor XV-XVI, textul era reprodus ca atare, în limba greacă. Câteva cântări: prochimene, chinonice, stihiri, slave, au fost traduse în vechea slavonă bisericească în

⁸⁴ Titus Moisescu *Introducere în poezia imnografică bizantină* în revista *Acta Musicae Byzantinae*, revista centrului de studii bizantine, Iasi, 2002, nr 2, p.18***

⁸⁵ Ibidem

⁸⁶ Litzica C., *Poesia religioasă bizantină*, București, 1899, p. 12-20

proză, fiind adaptate muzicii de psaltii români. Abia în secolul XVIII, Filotei Ieromonahul a tradus în limba română, în proză, cântările *Anastasimatarului*, *Catavasierului* și *Stihirarului*, adaptându-le melodicii vechi bizantine și notându-le în celebra sa *Psaltichie rumânească* (ms. rom. 61-BAR), scrisă și adnotată de el la anul 1713. Același lucru l-au făcut psaltii români ai secolului XIX: Macarie Ieromonahul, Anton Pann, Dimitrie Suceveanu, etc., cu cântarea noii sisteme hrisantice, renunțând la versificație și adaptând textul poetic în proză la traseul melodic al cântărilor. Este așa-numita acțiune de „românire“ a cântărilor, acțiune determinată în principal de trecerea de la textul grecesc versificat, cu topica specifică, la textul românesc în proză, cu o cu totul altă topică⁸⁷.

La noi, lucrurile s-au petrecut altfel: la anul 1823, Macarie Ieromonahul a tipărit mai întâi *Theoreticonul*, preluat ca atare de la școala grecească, după care a transcris și editat *Anastasimatarul* și *Irmologhionul*, „românind“ cântările, cum se spune de obicei, adică adaptând textele literare în proză (așa cum circulau ele în cărțile de ritual tipărite în limba română), și nu în versuri (cum stăteau scrise în originalele grecești) la melodiile psaltice, de asemenea de proveniență grecească⁸⁸.

În același mod a procedat și Anton Pann, care a editat mai întâi *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești*, în anul 1845, având ca model același *Baz teoretic și practic* al lui Fokeos, tipărit în anul 1842, și numai după aceea a transcris și a compus el însuși întreaga-i producție psaltică. Acest procedeu l-au adoptat toți muzicienii români din secolul al XIX-lea: Dimitrie Suceveanu, Neagu Ionescu, Ion Popescu-Pasărea, ca și cei trei „reformatori“ ai muzicii psaltice românești: Nicolae Lungu, Ion Croitoru și Grigore Costea, în anul 1951, atunci când au „uniformizat“ cântările psaltice. Nici unul dintre acești teoreticieni nu a avut tăria de a lăsa de o parte acele structuri modale și ornamentale eterogene, cu totul străine de melosul românesc, purificând creația muzicală religioasă și așezând-o în acel ethos genetic carpatin inconfundabil al colindelor și al tuturor manifestărilor etnografice românești⁸⁹.

La Sfânta Liturghie, după vohodul mic, se cântă numai troparul (al sărbătorii sau al Sfântului prăznuit). Așa-numitele cântări: idiomele, automele, podobii, sedelne, svetilne sau luminânde intră tot în categoria troparelor sau stihirilor, având structura poetică a acestora⁹⁰, ele deosebindu-se însă după conținut și după funcția pe care o au în cadrul oficiului liturgic: fie de a evoca evenimente din viața Mântuitorului sau a Născătoarei de Dumnezeu, fie de a evidenția și relata în trăsături esențiale viața și faptele unui sfânt sau de a prăznui o anumită sărbătoare a creștinătății⁹¹.

⁸⁷ <http://www.csbi.ro>

⁸⁸ Ibidem

⁸⁹ <https://sites.google.com/site/laurentiudrag/muzicapsaltica2>

⁹⁰ Titus Moisesescu *Introducere în poezia imnografică bizantină* în revista *Acta Muzicae Byzantinae*, revista centrului de studii bizantine, Iasi, 2002, nr 2, p.17 ***

⁹¹ Ibidem, p. 174-175. Citând aici idei și texte din cele două cărți ale lui Ene Braniște: *Liturgica teoretică* (București, 1978) și *Liturgica specială* (București, 1980), trebuie să facem precizarea că autorul, o personalitate recunoscută ca

Subcapitolul 5.2 **Înnouri muzicale înainte de reforma hrisantică** face o trecere în revistă a evoluției muzicale bisericești afirmând că Psaltichia, arta muzicală tradițională a Bisericii Ortodoxe, își are obârșia, ca și muzica gregoriană, în psalmodia ebraică, sistemul teoretic elin și melodică popoarelor creștinate. În existența sa de o mie cinci sute de ani, cântarea psaltică și notația specifică au suportat trei mari reforme: a lui Ioan Damaschin (sec. VIII), a lui Cucuzel (sec. XIV-XV) și a lui Hrisant (1814), iar la noi s-a ajuns ca, în perioada domniilor fanariote (sec. XVIII), cântarea bisericească din Moldova și Țara Românească, dar și din Grecia și Constantinopol, să fie „împetrișită cu faceri după manele turcești. Domnitorii țărilor române, când veneau din Fanar, aduceau cu dâșii mulțime de călugări și cântăreți greci, pe care îi așezau pe la mănăstirile și bisericile mai de frunte. Aceștia au introdus prin bisericile noastre melodii bisericești împănate cu fel de fel de schimonosituri”⁹².

Sistemul de notație devenise extrem de complicat mai ales în ceea ce privește ornamentele, floralele și formulele ritmico-melodice cunoscute sub numele de „semnele hironomice, marile semne, marile ipostaze”⁹³.

Este cert că aceste semne nu erau executate în mod unitar de către interpreți, ci mai mult după talentul și imaginația fiecăruia, așa încât era imposibil să se realizeze o unitate relativă a execuției muzicii psaltice. Continuând descrierea situației *musiciei* din perioada de sfârșit a notației cucuzeliene neobizantine, se constată și o evidentă schimbare a gustului artistic, fenomen firesc dacă ne gândim că în practica de la strănă se foloseau cântări apărute în urmă cu opt, nouă sute de ani sau altele mai noi, din secolele XVII-XVIII, dar puternic influențate de stilul turco-arab⁹⁴.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se constată deci atât preferința pentru structuri muzicale puțin melismatice, neimprovizatorice și mai precis ritmate, cât și preferința pentru cântările în „stilul cratimă”⁹⁵, stil foarte melismatic și ornamentat, lăsând loc improvizației.

1817 este anul în care Petre Emanoil Efesiul, cel ce a venit de la Constantinopol, deschide școala de „musicie” concepută după sistemul hrisantic pe lângă Biserica Sfântul Nicolae – Șelari. Ieromonahul Macarie, la fel ca și Anton Pann, Costache Chiosea, Petru Enghiurliu frecventează cursurile școlii însușindu-și semiografia noului sistem ce se dovedea a fi mai bine structurat, mai clar și mai simplu de înțeles.

În anul 1812 episcopii Constandie al Buzăului și Iosif al Argeșului solicită Boierilor Caimacami deschiderea unei școli de muzichie bisericească pe lângă Sfânta Mitropolie și cer aducerea lui Macarie „să

atare în acest domeniu, are în vedere, cu prioritate, practica liturgică ortodoxă a epocii noastre moderne, utilizând deci terminologia și conținutul liturgic al acesteia în concordanță cu *Tipicul* în exercițiu și nu în devenirea lui istorică

⁹² Nifon Ploșteanu, *Carte de muzică bisericească*, București, 1902, p. 52.

⁹³ Grigore Panțiru, *Notația și ehurile muzicii bizantine*, București, Editura Muzicală, 1971, p. 67.

⁹⁴ Gheorghe Ciobanu, *Muzica bisericească la români în Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. I, București, 1974, Editura muzicală, p. 329-380.

⁹⁵ Ibidem, p. 429.

paradoasească musichia"⁹⁶ ca unul ce „are râvnă, precum din mica sa copilărie s-au nevoit de au învățat acest meșteșug"⁹⁷.

În 1815, niște boieri târgovișteni cer Eforiei reînființarea școlii pentru pregătirea „copiilor lor și a celor sărmani”⁹⁸ propunând alături de profesorii de limba română și greacă, „unul care să paradoasească cântările bisericești”⁹⁹, pentru care „s-ar fi găsit un Macarie Ieromonah însărcinat cu Schitul Glogotei, om cu știință la meșteșugul cântării”) fiind îndatorat a face și logos în amvonul bisericii la toate zilele cele mari”¹⁰⁰. unii dintre biografii săi au arătat că Macarie a urmat Cursurile Academiei grecești, ca și pe cele ale școlilor românești de la Sfântul Sava din București, unde era director învățatul călugăr, Arhimandritul Grigore Râmniceanu, în paralel cu „ascultarea” de la Sfânta Mitropolie, remarcând talentul oratoric al Ieromonahului cât și ușurința cu care scria.

Anul 1819 este „începutul consacrării profesionale ale lui Macarie Ieromonahul. În acest an, Dionisie Lupu, noul Mitropolit al Țării Românești, înființează în cadrul Mitropoliei Școala de muzică psaltică „pe graiul limbii noastre” numindu-l pe Macarie dascăl și conducător al acesteia încredințându-i în același timp răspunderea tălmăcirii în limba română a cântărilor bisericești. În 1821 pleacă la Buda însoțit de Nil Poponea Sibianu în intenția de a-și tipări cărțile românite: Theoreticanul, Anastasimatarul și Irmologhionul, dar izbucnirea revoluției lui Tudor Vladimirescu, îl găsește lipsit de sprijin material, și el revine în țară. Pleacă anul următor, în 1822 la Viena în același scop”¹⁰¹. În 1823 apar 3000 de volume din cărțile amintite și trebuie remarcat că sunt primele lucrări psaltice tipărite în limba română.

Ordonarea, sistematizarea și logica folosite în arta europeană au început a-și face loc și în teoria și practica muzicală ortodoxă. Spațiul moldav a beneficiat de iradierea pe care o exercita din nou fosta capitală a bazileilor bizantini, în prima jumătate a secolului trecut. Atunci, cârma bisericii moldovene se afla în mâinile mitropolitului cărturar, Veniamin Costachi, căruia i-a fost hărăzit să patroneze inevitabilele schimbări în drum spre modernizare, atât în domeniul religios, cât și politic și cultural.

În cei 40 de ani de arhipăstorire (1793-1842), Veniamin Costachi a întreținut o permanentă legătură cu mari personalități de la Patriarhia ecumenică, apelând la ajutorul acestora pentru ridicarea nivelului cultural, religios și artistic al bisericii Moldovei.

Veniamin Costachi a deschis drum larg reformei hrisantice în Moldova, a susținut aplicarea acesteia în propria eparhie, dar și în altele, contribuind la intrarea într-o perioadă importantă de dezvoltare a acestei arte.

Mănăstirile din Moldova s-au transformat în centre culturale și muzical-artistice unde s-au scris și tipărit cărți de valoare și unde s-a scris multă muzică grecească. O bună parte din manuscrisele psaltice scrise

⁹⁶ <http://www.slideshare.net/adrian83ady/182330-muzica-bisericeascapsalticalainceputulsecolulu>

⁹⁷ Ibidem

⁹⁸ Ibidem

⁹⁹ Ibidem

¹⁰⁰ Ibidem

¹⁰¹ Ibidem

în Moldova, provin din vremea Mitropolitului Veniamin. Unele dintre acestea ne vor ajuta să descifrăm ce se cânta în bisericile din Moldova primei jumătăți a veacului trecut și cum și-a făcut drum acțiunea de românizare a cântărilor.

Pentru o mai bună înțelegere a evoluției muzicii bisericești subcapitolul 5.3 „**Reforma Hrisantică**” este rezervat schimbării sistemului de notare muzical introdus de Hrisant și de către ucenicii săi. Reforma muzicală înfăptuită de Hrisant era necesară deoarece textul grecesc al cărții acestuia a fost tradus în alte limbi iar melodiile au fost modificate în funcție de prozodia limbii naționale. În unele țări, aceasta a fost prima dată când limba națională a fost introdusă în muzica bisericească¹⁰². Un alt aspect important de remarcat este faptul că Hrisant și ucenicii săi creează definitivând un nou sistem de notare muzicală¹⁰³.

Reforma lui Hrisant a avut ecouri imediate în Țările Române. Putem constata, asemeni Arhid. Lect. Ioan Popescu¹⁰⁴, că până spre sfârșitul veacului al XVIII-lea, se poate observa poziția dominantă a cântării bisericești ortodoxe, psaltice (de origine bizantină monodică), ca singura muzică „cultă”. Această poziție se justifică prin mai multe centre de dezvoltare - cum ar fi Brașov, Putna, Craiova și București - numeroase manuscrise și chiar prin elaborări teoretice ce au pregătit lucrările sistematice de mai târziu ale Ieromonahului Macarie și Anton Pann¹⁰⁵.

Anton Pann¹⁰⁶ afirma că „Pentru că vrând [muzicienii din vechime] să rămâie tezurile (propozițiile) melodii Bisericești neclintite sau nestrămutate din izbodul lor cel din tăiu și să nu poată adăoga cineva altele, au născocit niște semne, pe care le-au numit semne mari canonisite pentru fiecare Tez câte unul”¹⁰⁷.

Concluzionând, se poate aprecia că, ținând cont de evoluțiile ulterioare, reforma lui Hrisant are o importanță deosebită, în sensul celor anterior prezentate. „Reforma hrisantică nu a avut totuși caracterul unei inițiative particulare și regionale, ci s-a născut din necesitatea stringentă de a simplifica notația și de a rezolva problema repertoriului muzical prin modernizarea lui, prin renunțarea la unele cântări din vechile perioade bizantine și afirmarea stilului românesc de compoziție din secolul XVII și XVIII. Importanța reformei hrisantice a fost subliniată și de ctitorii psaltichiei românești, în special de Macarie Ieromonahul și

¹⁰² În România, Petru Efesiu a fost primul care a publicat Anastasimatarion și Doxastarion Syntomon în anul 1820 în București. Împreună cu elevii săi Ieromonahul Macarie și Anton Pann a tradus textele grecești ale cântărilor ecleziale în limba română. Pentru detalii, a se vedea mai pe larg Ioniță Apostolache, *Anton Pann și românizarea muzicii bisericești*, apud. <http://www.napocanews.ro/2009/05/anton-pann-si-romanizarea-muzicii-bisericesti.html>

¹⁰³ Rev Dr Konstantinos Terzopoulos, *Observations on the exegetic notation through the prism of the ms exegesis of the protopsaltes of the Great Church, Konstantinos Byzantios: an example*, passim, apud. http://www.psalticnotes.com/articles/theoria/webCP2004/terzopoulos_CP2004.pdf

¹⁰⁴ Arhid. Lect. Ioan Popescu, *Preocupări de muzică bisericească la compozitorii români*, apud. Pr. Vasile Grăjdian, *Cântarea ca Teologie, Studii și articole de teologie a cântării bisericești*, Ed. Universității Lucian Blaga, Sibiu, 1998, p. 30

¹⁰⁵ Ibidem

¹⁰⁶ Anton Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, București, 1845, p. 14–15.

¹⁰⁷ Costin Moisil, *Schiță a unei metode de transcriere*, ed. cit., p. 3

Anton Pann, primul în Prefață la Irmologhion sau Catavasieriu, iar al doilea în Introducere la Bazul teoretic și practic.”¹⁰⁸

Subcapitolul **5.4 Genul cromatic în muzica bisericească transilvană** abordează această temă deoarece notarea repertoriului muzical liturgic ortodox pe portativ a continuat și în veacul XX, în Banat și în Transilvania, iar în restul țării, muzica bisericească păstra, încă, notația hrisantică. Biserica ortodoxă de pe întreg teritoriul românesc se singularizează prin coexistența celor două sisteme de notație (în sensul celor anterior menționate), în manifestările repertoriului muzical eclezial din diferitele zone.

Petru Stanciu observa că „Dimitrie Cunțanu înveșnicește în felul acesta cântarea noastră bisericească așa cum a învățat-o el de la cei mai buni cântăreți din timpul tinereții sale”¹⁰⁹. Cercetătorii care au studiat opera lui Cunțanu s-au pronunțat asupra originii repertoriului acestuia și cadrului modal general¹¹⁰, exemplificând cu irmoasele cântate la praznicele împărătești publicate de către Ieromonahul Macarie¹¹¹.

În zilele noastre în cadrul Facultății de Teologie a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu a unui amplu program de cercetare privind „*Oralitatea cântării bisericești din Ardeal*”¹¹². O abordare pe cât de interesantă, pe atât de oportună, începută cu o incursiune în practica de strană a unor cântăreți bisericești. Studiul valorifică opiniile unor personalități care au adâncit în timp problemele specifice ale muzicii bisericești. Luând ca argument inițial afirmația preotului – bizantinolog I.D. Petrescu, potrivit căruia: „în viața bizantină, nimic nu este mai puternic decât tradiția, mai ales cea orală”¹¹³, cercetarea confirmă existența unor importante deosebiri față de varianta psaltică a cântărilor ortodoxe românești de sorginte bizantină, punct de vedere împărtășit și de Gheorghe Ciobanu¹¹⁴, cât și influența pe care cântarea bisericească a primit-o în Ardeal, ca și în Banat, din partea folclorului caracteristic regiunii¹¹⁵.

Întreg subcapitolul **5.5** este dedicat personalității deosebite a profesorului **Ion Popescu Pasărea** care a avut contribuții importante la cercetarea și valorificarea tezaurului psaltic aflat în opera mai multor protopsalți. A publicat colecții și culegeri de cântece, muzică bisericească psaltică, lucrări didactice, studii

¹⁰⁸ Florin Bucescu, *Preocupări românești de bizantinologie muzicală în sec. XX*, ed. cit., p. 153

¹⁰⁹ Petru Stanciu, *Muzica bisericească a românilor ortodocși din Transilvania*, Univ. din Oradea, Oradea, 1997, p. 49–50.

¹¹⁰ A se vedea Gh. Ciobanu: *Muzica bisericească la români*, în „Studii de etnomuzicologie și bizantinologie”, vol. I, Editura Muzicală, București, 1974, p. 329–402 și *Muzica de cult bănățeană*, în „Studii de etnomuzicologie și bizantinologie”, vol. III, Editura Muzicală, București, 1992, p. 105–125.

¹¹¹ Irmologhionul tipărit la Viena în 1823 apud. Vasile Stanciu, *Muzica bisericească ortodoxă din Transilvania* (Teză de doctorat), Editura Presa Universitară, Cluj–Napoca, 1996, p. 56–57 și 162–168.

¹¹² Vasile Grăjdian, *Oralitatea cântării bisericești din Ardeal*, Edit. Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2004

¹¹³ Ibidem

¹¹⁴ Gheorghe Ciobanu, *Raportul dintre muzica liturgică românească și muzica bizantină*, la p. 58 apud. Prof. Nicolae Țurcanu, *Despre cântările bisericești notate de Dimitrie Cunțan și utilizarea lor în Brașov și împrejurimi*, rev. cit., p. 290

¹¹⁵ Pr. Prof. Gheorghe Șoima, *Muzica bisericească și laică în Institutul Teologic din Sibiu*, p. 59 apud. Prof. Nicolae Țurcanu, *Despre cântările bisericești notate de Dimitrie Cunțan și utilizarea lor în Brașov și împrejurimi*, în rev. cit., p. 290

de muzicologie¹¹⁶ deoarece acest context Ion Popescu Pasărea avea să se identifice cu interesele muzicii bisericești străbune și cu mintea și cu inima, să desfășoare cea mai rodnică activitate pentru revalorificarea psaltichiei ca element esențial de cult divin și cultură românească¹¹⁷. „Asimilând în imaginația sa elementele muzicii psaltice, le prelucrează în dezvoltări polifonice, creând un stil nou de muzică bisericească, în care ethosul psaltichiei este mai expresiv și mai puternic afirmat prin procedeele armonice apusene, fără a altera întru nimic originalitatea și caracterul tradițional al muzicii, deschizând prin aceasta noi orizonturi de creație muzicală religioasă românească”¹¹⁸. Ion Popescu-Pasărea a avut în vedere și pe cântăreții din Transilvania dar și pe cei din Banat, vizând uniformizarea felului de a cânta psaltic în Bisericile românești unde se slujea Sfânta Liturghie ortodoxă în limba română.

În capitolul 6 se abordează tema **Cercetarea muzicii bisericești în secolul XX în țara noastră**. La mijlocul veacului al XX-lea a început o reformă în muzica eclezială, nu de mărimea și importanța celei de la începutul secolului anterior, dar importantă prin revizuirea cântărilor de strană, prin diortosirea textelor muzicale și prin tipărirea acestor cântări pe ambele notații muzicale suprapuse (psaltică-orientală și liniară-occidentală)¹¹⁹.

Compozitorii din secolul nostru au simțit nevoia exploatării melosului psaltic, pur bisericesc; de aceea creația lor religioasă este străbătută, ca de un fir roșu, de specificul acestui melos¹²⁰. „Căci răspunsurile de la Sfânta Liturghie, așa cum le avem și astăzi, nu sunt traduceri sau adaptări din muzica neobizantină, ci sunt creații românești autentice ale lui Anton Pann, Iosif Naniescu, Varlaam Barancescu s.a., creații care, fără a se desprinde total de specificul cântării bizantine, au totuși un iz național destul de accentuat. Să nu uităm că suntem aproape singura Biserică Ortodoxă care, alături de cea greacă, păstrăm acest tezaur cu mândrie și demnitate”¹²¹.

Subcapitolul 6.1 este dedicat compozitorului **Sigismund Toduță**. Analiza creației toduțiene necesită un demers aparte, deoarece la prima vedere amprenta monodiilor de tip vocal asupra stilului compozitorului pare a fi umbrită de celelalte stileme ale scrisului său (armonia, polifonia, formele), reliefate mult mai pregnant prin elementele inovatoare și măiestria mânuirii lor iar valorificarea unor izvoare vocale sub formă de prelucrări sau transfigurări imaginare, este, implicit, generatoarea și purtătoarea vocalității, ce devine astfel o caracteristică intrinsecă a muzicii compozitorului. În toate perioadele de creație, se observă orientarea compozitorului spre noi orizonturi de valorificare a intonațiilor autohtone – folclorice și bizantine

¹¹⁶ Diac. Drd. Ion Boștenaru, *Ion Popescu-Pasărea și uniformizarea cântării psaltice*, în „Studii teologice”, seria II, XXIII (1971), nr.9-10, p.732

¹¹⁷ George Breazu, *Ion Popescu-Pasărea*, în „Cultura”, XXV (1936), nr.9-11, p.8,

¹¹⁸ Ibidem, p.10,

¹¹⁹ http://ro.orthodoxwiki.org/Muzica_bisericeasc%C4%83_rom%C3%A2neasc%C4%83

¹²⁰ *Muzica în Biserica Ortodoxă Română* apud. <http://www.psaltica.ro/index.php/muzica-in-bor>

¹²¹ Ibidem

–, în paralel cu căutarea spiritului modern al expresiei, prin permeabilitatea la diversele influențe ale muzicii contemporane.

Subcapitolul **6.2** este rezervat compozitorului **Paul Constantinescu** părintele a ceea ce ar putea fi numit bizantinism în muzica românească a secolului XX¹²². Creația lui Paul Constantinescu cuprinde lucrări în aproape toate genurile muzicale, de la muzica de cameră la muzica de film, iar o constantă a acestei creații o reprezintă raportarea la folclor și la marea tradiție a muzicii bizantine. Dacă melosul de sorginte populară a fost valorificat la un înalt nivel artistic de către majoritatea compozitorilor români contemporani, Constantinescu, cu 20 de ani mai tânăr decât Enescu, apare ca un adevărat deschizător de drumuri în prelucrarea muzicii de tradiție bizantină.

Subcapitolul **6.3** este dedicat compozitorului **Liviu Comes** care va conferi tuturor parametrilor sonori noi sensuri, care îl impun ca pe un creator marcat de dorința și pasiunea pentru șlefuire și inspirație melodică, ce trădează noblețe. Statornic în situarea între slavă și smerenie, compozitorul a investit o sumă de valori în dialogul său cu transcendența, optând pentru o ordine tainică, pentru lumină și echilibru. Acestea sunt calități ce-i permit să construiască o punte spre un univers deschis înțelegerii spirituale care tinde spre desăvârșire

Ultimul subcapitol 6.4 surprinde în câteva cuvinte **Importanța muzicii bisericești**. Muzica religioasă în Orientul creștin s-a dezvoltat în cadrul Imperiului Bizantin, influențele sale fiind resimțite de fiecare cultură din aria ortodoxiei. De aceea putem vorbi astăzi de muzica religioasă de tradiție bizantină când facem referire la muzica religioasă a sârbilor, a arabilor, a rușilor sau a românilor. Acest adevăr a fost remarcat de către Nectarie Frimu Arhiepiscopul Episcopiei Hușilor, un valoros compozitor de muzică bisericească, care a afirmat: „Glasuri grecești, cuvinte românești, inima să-ți îndulcești”

În afară de muzica psaltică există în cadrul Bisericii Ortodoxe Române și un stil de muzică numită corală, care s-a dezvoltat urmând trei influențe: curentul datorat influenței ruse, curentul datorat influenței germane și curentul tradiționalist, cel original, care „a promovat autenticele coordonate ale unei culturi străvechi muzicale, ce a avut la bază cântecul de strună, cu un aspect modal și o altă organizare ritmică, față de melosul occidental”¹²³.

Concluzia prezentei lucrări ar putea fi sintetizată în cuvintele Pr. Zaharia Matei care spune: „Cântarea îndulcește cuvintele de rugăciune și de slăvire a credincioșilor și deci și inima celor ce le rostesc. Prin

¹²² Irinel Anghel, *Orientări, direcții, curente ale muzicii românești din a doua jumătate a secolului XX*, Editura Muzicală a U. C. M. R. , București, 1997, p. 12

¹²³ Sebastian Barbu Bucur, *Axionul „Îngerul a stigat” în armonizarea lui D.G. Kiriak*, în *Glasul Bisericii*, an XXXIV (1975), nr. 7-8, p.763

aceasta face mai dulce chiar conținutul rostit în chip cântător și deci Persoana al cărei nume este lăudat și rugat în chip melodios”¹²⁴.

Considerăm că orice demers cultic (teoretic sau practic, muzical sau nu) își atinge scopul în practica concretă a experienței relației cu Dumnezeu în cadrul Bisericii, acest fapt fiind și un îndemn spre trăirea doxologică a realității cântării bisericești. Cântarea bisericească, care poate fi după originea sa: scripturistică și nescripturistică este o formă de rugăciune recunoscută și mult întrebuințată în practica de cult. Dintre cântările scripturistice, cel mai des folosite sunt Psalmii, care în trecutul Bisericii erau cântați fie responsoric, fie antifonic¹²⁵.

Cuvintele Sfintei Liturghii, în totalitatea sa, este cuprinsă în Sfânta Scriptură fiind în acest sens un rezumat al întregii Evanghelii¹²⁶. Sfânta Scriptură are un mare rol în viața Bisericii, fiindcă înnoiește mereu viața ei în Hristos, prin Duhul Sfânt, și o ferește de erori. Îndată ce se trece de litera Scripturii și de citirea ei formală se descoperă adâncă bogăție spirituală a lui Hristos în Duhul Sfânt¹²⁷.

¹²⁴ Pr. Zaharia Matei, *Simbioza cuvânt-melos în cântarea liturgică*, apud. <http://www.crestinortodox.ro/liturgica/viata-liturgica/simbioza-cuvant-melos-cantarea-liturgica-88459.html>

¹²⁵ *Imnografia ortodoxă. Prezentare istorico-liturgică generală* <http://www.blog.teologie.net/2009/09/17/imnografia-ortodoxa-prezentare-istorico-liturgica-general/>

¹²⁶ Sfântul Ioan din Kronstadt, *Liturghia: cerul pe pământ*. Cugetări mistice despre Biserică și Cultul divin ortodox, trad. de Boris Buzilă, Editura Deisis, Sibiu, 1996, p.164.

¹²⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Iisus Hristos Pantocrator*, EIBMBOR, București, 2005, p. 61-63

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Anghel, Irinel, *Orientări, direcții, curente ale muzicii românești din a doua jumătate a secolului XX*, Editura Muzicală a U. C. M. R. , București, 1997
2. Barbu-Bucur, Sebastian, *Axionul „Îngerul a strigat” în armonizarea lui D.G. Kiriak*, în *Glasul Bisericii*, an XXXIV (1975), nr. 7-8
3. Basarab, Mircea, Pr. Prof. Dr., *Biblia în liturghia și viața spirituală ortodoxă*, Mitropolia Banatului, nr. 1-3, 1979
4. Boștenaru, Ion , Diac. Drd., *Ion Popescu-Pasărea și uniformizarea cântării psaltice* , în „Studii teologice“, seria II, XXIII (1971), nr.9-10
5. Braniște, Ene, Pr. Prof. Dr., *Liturgica generală, - cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, ed.II, București, 1993
6. Idem, *Liturgica specială (pentru institutele teologice)*, ed.a doua,București, 1985
7. Idem, *Liturgica Specială*, Ed. Nemira, București, 2002
8. Braniște, Ene, Pr. Prof. Dr., Radu, Dumitru, Pr. Prof., *Viața Bisericească în cult*, în *Îndrumări Misionare*, EIBMBOR, București, 1996
9. Breazul, George, *Ion Popescu-Pasărea* , în „Cultura“, XXV (1936), nr.9-11, p.8,
10. Bulgakoff, Sergiu, *Ortodoxia*, trad. Nicolae Grosu, Sibiu, 1933
11. Ciobanu, Gh., *Muzica bisericească la români*, în „Studii de etnomuzicologie și bizantinologie“, vol. I, Editura Muzicală, București, 1974, p. 329–402 și *Muzica de cult bănățeană*, în „Studii de etnomuzicologie și bizantinologie“, vol.III, Editura Muzicală, București, 1992
12. Coman, Ioan G., Pr. Prof., *Sensul ecumenic al Sfintei Euharistii la Sfântul Ioan Gură de Aur*, în *Ortodoxia*, an XVII (1965), nr. 4
13. Dinu, Lucian Adrian, Pr. *Maica Domnului în teologia Sfinților Părinți*, Editura Trinitas, Iași, 2004
14. Dură, Nicolae V., *La Duminica XXI după Rusalii - Datoriile față de Dumnezeu*, în *Glasul Bisericii*, XXXIX (1980), nr. 10-11
15. Evdochimov, Paul, *Ortodoxia*, EIBMBOR, București, 1996, p. 261
16. Idem, *Vârstele vieții spirituale*, ed. Christiana, București, 1993, p. 190
17. Galeriu, Constantin, Pr., *Taina Nunții*, Studii Teologice, an XII, (1960), nr.7-8
18. Gordon, Vasile, Pr. Prof. Univ.Dr., *Evanghelia de Duminică*, în *Ziarul Lumina de Duminică*, 2 septembrie 2007
19. Grăjdian, Vasile, *Oralitatea cântării bisericești din Ardeal*, Edit. Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2004
20. Idem, Pr. *Teologia cântării liturgice în biserica ortodoxă, Aspecte de identitate a cântării liturgice ortodoxe*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2000
21. Idem, Pr., *Cântarea ca Teologie, Studii și articole de teologie a cântării bisericești*, Ed. Universității Lucian Blaga, Sibiu, 1998
22. IPS Teodosie Petrescu, *Materia mediu de manifestare a harului*, în volumul „Omagiu Profesorului Nicolae V. Dură la 60 ani”, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, 2006
23. *Irmologhionul* tipărit la Viena în 1823 apud. Vasile Stanciu, *Muzica bisericească ortodoxă din Transilvania* (Teză de doctorat), Editura Presa Universitară, Cluj–Napoca, 1996
24. Litzica, C., *Poesia religioasă bizantină*, București, 1899
25. Mladin, Nicolae, Mitr., *Asceza și mistica paulină*, Editura Deisis, Sibiu, 1996, p. 100
26. Moisescu , Titus, *Introducere în poezia imnografică bizantină* în revista *Acta Musicae Byzantinae* a centrului de studii bizantine, Iasi, 2002, nr 2
27. *P I D A L I O N U L sau Cârma Bisericii Ortodoxe*, Reproducere diortosită după originalul tipărit la Mănăstirea Neamțu în anul 1844, sub blagoslovenia Mitropolitului Veniamin al Moldovei, ediția a II-a, Editura Credința Strămoșească, București 2007
28. Pann, Anton, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, București, 1845
29. Panțiru, Grigore, *Notația și ehurile muzicii bizantine*, Editura muzicală a Uniunii Compozitorilor, București 1971
30. Patriarhul Teoctist, *Cuvânt înainte, la Sf. Ambrosie, Scrieri*, vol. II, PSB vol. 53, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1994
31. Ploșteanu, Nifon, *Carte de muzică bisericească*, București, 1902
32. Popescu, Dumitru, Pr. Prof. Dr., *Iisus Hristos Pantocrator*, EIBMBOR, București, 2005
33. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Mystagogia, cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*, Introducere, traducere și note de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, EIBMBOR, București, 2000

34. Sf. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, trad. de Prof. Dr. Teodor Bodogae, Sibiu, 1946
35. Idem, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, Traducere din limba greacă de Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Ediția II, EIBMBOR, București, 1997
36. Sfântul Ioan din Kronstadt, *Liturghia: cerul pe pământ*. Cugetări mistice despre Biserică și Cultul divin ortodox, trad. de Boris Buzilă, Editura Deisis, Sibiu, 1996
37. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omiliile la Matei*, EIB și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994
38. Stanciu, Petru, *Muzica bisericească a românilor ortodocși din Transilvania*, Univ. din Oradea, Oradea, 1997
39. Stăniloae, Dumitru, Pr. Prof. Dr., *Sfintele Taine și Ierurgiile Bisericești*, în Ortodoxia, an XXXVII(1985), nr 3
40. Vintilescu, Petre, Pr., *Liturghierul Explicat*, EIBMBOR, București, 1972
41. Yannaras, Christos, *Abecedar al credinței*, Ed. Bizantină, București, 1996
42. Zăgrean, Ioan, Arhid. Prof., *Ierurgiile și importanța lor în viața morală a creștinilor*, în Mitropolia Ardealului, nr. 1, 1986

SITTE-URI

1. Achilleus G. Haldeakis, *Tradiție și inovație în muzica bizantină*, apud. <http://www.restinortodox.ro/diverse/traditie-inovatie-muzica-bizantina-69236.html>
2. Anton Pann, *Prescurtare din bazul muzicii bisericești ...*, ediția citată p. 18, apud., <http://www.stavropoleos.ro/files/56mtransliteratPrescurtareinBazAntonPann.pdf>
3. Arhid. lect. univ. Gabriel Constantin Oprea, *Muzica bisericească în România*, p. 6 apud. <http://www.stavropoleos.ro/files/conferintaPolonia6.pdf>
4. Constantin Răileanu, *Curs de muzică bizantină*, p. 9, apud. http://psaltika.dominet.ro/PANN/Curs_1-3.pdf
5. *Euharistia - punctul culminant și rațiunea de a fi a Liturghiei* apud. <http://www.dervent.ro/resurse/liturghia/index-D-43.html>
6. Florin Bucescu, *Pregătirea reformei hrisantice. Înnoiri muzicale în creația precursorilor reformei*, apud. <http://www.csbi.ro>
7. <http://parohialuncasi.trei.ro/liturghie.html>
8. http://ro.orthodoxwiki.org/Muzica_bisericeasc%C4%83_rom%C3%A2neasc%C4%83 *Muzica în Biserica Ortodoxă Română* apud. <http://www.psaltica.ro/index.php/muzica-in-bor>
9. http://ro.orthodoxwiki.org/Muzica_bisericeasc%C4%83_rom%C3%A2neasc%C4%83
10. <http://www.crestinortodox.ro/liturgica/cantarea/poezia-immnografica-bizantina-96108.html>
11. <http://www.csbi.ro>
12. <http://www.parohia-sfantulapostolandrei-cernavoda.ro/18%20Laodiceea.pdf>
13. <http://www.sfantulambrozio.ro/site-vechi/ierurgii.html#nasterea>
14. <http://www.slideshare.net/adrian83ady/182330-muzica-bisericeascapsalticalainceputulsecolului>
15. <https://sites.google.com/site/laurentiudrag/muzicapsaltica2>
16. *Imnografia ortodoxă. Prezentare istorico-liturgică generală* <http://www.blog.teologie.net/2009/09/17/immnografia-ortodoxa-prezentare-istorico-liturgica-generalal/>
17. Ioniță Apostolache, *Anton Pann și românizarea muzicii bisericești*, apud. <http://www.napocanews.ro/2009/05/anton-pann-si-romanizarea-muzicii-bisericesti.html>
18. Pr. Moțoc Gh. Nicolae, Rezumat al tezei de doctorat cu titlul: *Taina Sfintei Mărturisiri. Norme și Dispoziții ale Legislației Canonice Ortodoxe și Romano-Catolice. Evaluare Eclezialogico-Canonică*. apud. http://www.univ-ovidius.ro/stiri-si-noutati/downloads/rezumat_motoc.pdf
19. Pr. Florin Botezan, *Sfânta Liturghie și cunoașterea Sfintei Scripturi* apud. <http://www.biserica-mihai-viteazul.ro/ro/index/nou/pdf/Lit%20si%20Scriptura.html>
20. Pr. Prof Nicolae Dură, *Dispoziții și norme canonice referitoare la rugaciune*, apud. <http://www.crestinortodox.ro/liturgica/viata-liturgica/dispozitii-norme-canonice-referitoare-rugaciune-70624.html>